

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK

MIKOR néhány hónap előtt egy tekintélyes angol szemle, a Nineteenth Century a közoktatás időszerű kérdéseit cikkankét formájában vitte közönsége elé, egyik író azzal a derűs panasszal kezdte essayjét, hogy pedagógiai kérdések csodálatos módon alkalmasak az angol olvasóközönség untatására és elriasztására s bárki szól is ilyen témáról, biztos lehet a teljes részvétlenség felől.

Nem csupán angol jelenség ez s nem is korlátozható a pedagógiai tárgyú cikkekre. Általában minden művelődéspolitikai probléma, még a legvitálisabb is, mindenütt, s hazánkban talán még fokozottabb mértékben mint tőlünk nyugatra, a közvéleményen kívül esik; elég meglepően a szakkörök szaktémájának tekinti mindenki s nemcsak érdeklődését vonja meg e problémáktól, hanem rokonérzését is. Míg az állami igazgatásnak szinte minden más ágazata beléfonódott polgárainak mindennapi életébe, addig a művelődéspolitikai tényezői — egyetem, iskolák, gyűjtemények — izoláltan állnak, közvélemény akkor sem alakul ki körülöttük, ha a nemzet szellemi életének lényegét érintik, s ha egy-egy szuggesztívebb hatású államférfiúi egyéniségnek nem sikerül ideig-óráig feljűk fordítani a közfigyelmet, csupán a maguk falai közt, aktákban és a költségvetés egysoros tételeiben élnek s a nemzet egyetemével soha össze nem olvadnak.

Még nagyobb mértékben mint az iskolapolitika hatalmas problémakörére, áll ez a könyvtárügyre. Az iskolával vagy az egyetemmel az állam polgára legalább találkozik, életében talán kétszer is: egyszer maga járja végig osztályait, másodsor gyermekeit kíséri végig stúdiumaikon. A könyvtárak ellenben látszólag kevesekért vannak s e kevesek is többé-kevésbé értetlenül néznek fel ezekre a sajátyszerű és komor várakra, — értetlenül és szeretet nélkül.

Ehhez képest könyvtárügyünk a magyar közművelődési politikának mindig is elhanyagoltabb fejezete volt, — ma is az. Nem csoda. Támogató közvélemény híjján a kormányok nehezen áldozhatnak olyan célokra, melyeknek lényegét sem ismeri fel a társadalom. Szélesebb körök ritkán, talán sohasem hallják nálunk, hogy a közkönyvtárak — egyetem és középiskola után — a nemzeti életének az előbbiekkel azonos jelentőségű és súlyú nevelőintézményei s hogy ezekből a hangtalan s a mindennapi élettől izolált raktárakból a nemzet szellemi és anyagi élete éppoly fontos táplálékát merítheti, mint a jóval több figyelmetkeltő s mindenestre sokkal költségesebb tanintézetekből.

Az a szinte teljes érdektelenség, mely könyvtáraink munkáját a közösség életétől elkülöníti, éppen reménytelenségével teszi némiképp

csábító feladattá, hogy egy pillantást vessünk ezeknek a szervezeteknek a működésére.

MINTEGY HÚSZ KÖNYVTÁR — négy nagyobb fővárosi és három kisebb vidéki általánosjellegű¹ gyűjtemény és tizennégy szakkönyvtár — végzi hazánkban azt a feladatot, hogy az ország és a nagyvilág könyvtermését összegyűjtse, megőrizze az utókor számára és hozzáférhetővé tegye mindazoknak, akik búvárkodni vagy csak tarrlnt akarnak.

Húsz könyvtár: ez a szám már magábanvéve megfontolásra ad okot. Húsz könyvtár húsz akaratot, ugyanannyi adminisztrációt és régiét jelent. A világ félelmetesen növekvő könyv- és folyóirattermelése a nagyobb és anyagilag teherbíró államok elé is megdőbbentő feladatot szab s nem ritka a panasz Nyugaton is, hogy az állami könyvvásárlás már régen nem tud nyomába érni a könyvtárak elé szabott feladatnak. Ez a feladat elméletileg: teljes gyűjteményt teremtem. A XIX. század végén a könyvtermelés olyan iramot vett, hogy a gyakorlatban már szinte minden könyvtár lemond e doktrinér „teljességről”, maga a British Museum is. A magyar könyvek teljes gyűjtését még lehetővé teszi a „köteles-példány.-törvény, mely tudvalévőén a könyvnyomdákat termékeik ingyenes beszolgáltatására kötelezi; a külföld könyvprodukcijából ellenben csak szegényes töredék jut el a magyar közkönyvtárakba, melyek külön-külön masíroznak, de együttesen vesztik el a csatát a nyugati könyváraddal való hadjáratban.

Önként értődik, hogy Magyarország nem törekedhetik a külföld könyvkiadványainak hiánytalan sorozatokban való megvásárlására. Ám ez a lemondás nem könnyíti, hanem súlyosítja a magyar könyvtárügy helyzetét. Szelekciót — módszeres és megfontolt szelekciót — nehezebb teremteni, mint a gyűjteményteljesség fantomja után jární, mindenesetre jóval nehezebb, mint a véletlenre és egyedül a könyvkereskedői mozgékonyaságra bízni a könyvtár kiegészítését. Míg a teljesség szinte csak anyagi áldozatokat követel, addig a szelektálás nagy szellemi és szervezeti feladat.

A négy nagy nyugati nemzet valóban minden figyelemreméltó kiadványának biztosan és gyorsan meg kellene találnia s meg is találhatja útját a magyar könyvtárak egyikébe (vájjon melyikbe?), de nem mondhat le ma már a magyar tudományos és gyakorlati élet az Egyesült-Államok szellemi termeléséről sem s szinte még súlyosabb, emnensen magyar feladat a bennünket környező államok irodalmi életének szorgos figyelemmel kísérése.

Az elméleti posztulátum ezek szerint világos: tudós és rendszeres válogatás alapján nyolc-tíz nagy nyelvterület minden számottevő publikációját meg kell szereznünk és hozzáférhetővé tőmünk a könyvtárban olvasó és kölcsönző közönség számára.

Ezzel az elméleti posztulátummal szemben a rendelkezésre álló könyvtári apparátus nem bizonyul kellőképpen teherbírónak.

¹ E cikkben az „általános“ jelző szüntelen visszatér; Így hívjuk azokat a könyvtárakat, melyeknek gyűjtőprogramja az ismeretek minden ágára kiterjed.

A magyar könyvtárügy számottevőbb fogyatékoságait a központi akarat és szervezet, helyesebben a könyvtárközi érintkezés hiányában, az anyagi eszközök és ennek kapcsán főként a személyi felkészültség elégtelenségében látjuk. Szegénységünk mint minden téren, a könyvtárügy terén is parancsoló szükséggé tenné a racionalizálást és a lehető központositást, az intézményegyedek önállóságának sérelme nélkül. Ehelyett a racionalizálásnak csak valamelyes kezdetei vannak meg s a diagnózis ez lehetne: sok intézmény, megoszló anyagi eszközök, a generális megújulás tervének és szándékának, általában: nagyjobbvonalu nemzeti könyvtárpolitikának hiánya.

BUDAPEST VÁROSTERVÉT vizsgálva, a Magyar Szemle egyik legutóbbi számában Kaffka Péter tanulságosan mutatja ki szinte összes főútvonalainkról, hogy alapkonceptusukban elhibázotak s fejlődésképtelenek, mert holterületekre torkolnak; a négy budapesti könyvtár alapeszméje hasonló gondolatokat ébreszt.

Egyik leggazdagabb intézményünk: a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi-Könyvtára elvileg magyar könyvmúzeum és nem általános-jellemű kölcsönkönyvtár; kizárólag magyaryelvű szakkutatásra ad anyagot, témájával kapcsolatos minden más adatért a bűvárkodó egyebtűvé kénytelen fordulni. A Széchenyi-könyvtár kincsei csak egy másik, általános könyvgűjteménnyel egy tető alatt, ha mindjárt külön-külön szervezetben is, válhatnának gyümölcsözőkké. Nagy múzeumunk szervezeti fejlődésének véletlenéből egész sor nagyértékű szakkönyvtár van viszont a Széchenyi-könyvtárral egy keretben, tőle mégis elvágva (Régiségtár, Állattár, Ásványtár, Növénytár, Néprajzítár könyvgűjteményei).

Szép és nélkülözhetetlen kollekcója a világ tudóstársasági kiadványainak a Magyar Tud. Akadémia könyvtára; ezekből, miket ingyenesen kap, és a néki egykor teljesen felesleges ballasztként megítélt magyar kötelepéldányokból táplálkozik. Könyvvásárlási dotációja alig van, általános fejlődése számot nem tesz. Ez a könyvtárconk is csak nagyobb keretben tehetne valóságos tudós kutatást lehetővé.

Helyesen és bőkezűen dotált gűjteményünk a székesfőváros könyvtára. Úgy indult mint a városigazgatás szakkönyvtára és kerületi népkönyvtárak anyaintézete és évek óta az öncélú általános könyvgűjteménnyé való fejlődés útján van. Alap tervétől tehát egykor eltérült — bizonyára más könyvtári intézményeink elégtelensége tértette el — s ma szép és eredményes küzdelmet folytat oly célokért, mik eredetileg céljai nem voltak. Mint általános könyvtárt hasznavehetőségében sokáig — évtizedekig — korlátozni fogja a múlt hiánya.

Múltja, tehát gazdag retrospektív gűjtése egyedüli, alaptervében is általános könyvtárunknak van, a budapesti tudományegyetemének; ennek az intézménynek viszont jelene kevésbé kecsegtető. Míg a Fővárosi Könyvtárnak — igen helyesen — 240.000 P a könyvbeszerezési büdzséje, addig az Egyetemi Könyvtár hasonlíthatatlanul nagyobb folytatási kötelezettségekkel, ennek az összegnek negyed-részevel kénytelen beémi. Az államtól élvezett átalány a békebelinek vásárlóértékben alig 40%-a, hiszen a könyvek világszerte megdrágul-

tak, a német könyvek, — melyek az E. K. beszerzéseinek 75%-át teszik ki, — éppenséggel 200—250%-kal! Nem lesz érdektelen szembeállítani a legnagyobb magyar tudományos könyvtár 60.000 pengős könyvvásárlási dotációját a müncheni könyvtár 210.000 M-jával (1927), a kopenhágai könyvtár 130.000 Kr-jával, az osloei egyet. könyvtár 184.000 Kr-jával (1925); mindez adatok kisebb országok könyvgyűjteményeinek büdzséjét jellemzik s példáinkat nem a legnagyobb és leggazdagabb könyvtárak büdzséjéből merítettük.

A VIDÉKI EGYETEMEK KÖNYVTÁRAI részben gazdag és könyvészetileg nem csekély értékű gyűjtemények az elmúlt századokból, többé-kevésbé teológiai alapjelleggel. A kollekciók e régi magva és a legújabbban szerény eszközökkel megindult gyűjtés között a kutatás és az oktatás szempontjából hatalmas, mai magyar eszközökkel áthidalhatatlan űr tátong: a XIX. és a kezdő XX. század óriási könyvtermelése szinte teljesen hiányzik! E könyvtárak nem tekinthetők sokkal többnek örvendetes kezdeteknél és szándékoknál. Körültekintő és módszeres munka esetén késő generációk Debrecenben, Pécsen, jóval később talán Szegeden is hasznavehető kézikönyvtárakat találhatnak, melyek akkor már az egyetemi tudományos nevelés, sőt talán a kutatás céljait is alkalmasak lesznek szolgálni.

Mindennek nem egyedül nagy anyagi áldozatok lesznek az ára. A magyar könyvtárügynek középponti problémája a könyvtárosképzés, melynek fontosságát az intézőkörök már régebben felismerték s ezen a téren már kezdeményező lépések is történtek. Am igen helyesen felismerték azt is, hogy a könyvtárosképzés első feltétele nem képesítések rendezésében és kurzusokban rejlik, hanem magának a pályának mint nagyminősítésű és hivatásuknak komolyan élő embereket eltartó, méltó életcélnek kitűzésében. A könyvtárak személyi státusának fejlesztésével és a javadalmazások javításával párhuzamosan az intézmények elég könnyen meg fogják találni a könyvtárosképzés és -minősítés hathatósabb eszközeit. Megvalljuk, hogy abban sem látunk a magyar szellemi élet szuverenitásának semmiféle sérelmét, ha addig, amíg a hazai könyvtárak tisztviselői kara szükségszerűen kevés személyre terjed, szakembereinket külföldi könyvtárakban is képeznék ki, ami egyben az e pályán nélkülözhetetlen nyelvi tökéletességet is jelentené, — külföldön képeznék, de nem incidentaliter, hanem rendszeresen, nemcsak stipendiumokkal, hanem a külföldi kollégiumok helyeinek és cserehelyeinek megfelelő hasznosításával, többévi külföldi alkalmaztatás formájában, amint ennek az iránynak kezdetei az állami ösztöndíj-ügyben már ma is láthatóak.

Az a személyzeti helyzet, melynek hibáit könyvtárügyünk ma részben sínyli, egymagában nem orvosolható; ezért beszélünk fenntebb a generális megújulás szükségéről. A könyvtárosképzés státuszrendezés kérdése, a könyvbeszerzés módszereinek átalakulása viszont a könyvtárosi személyzeté. Kevés remény van rá, hogy a mai csekélyszámú, elég rosszul dotált, könyvtárosként csak részben képzett tisztviselői karral a magyar könyvtárügy reformját végre lehessen hajtani. Maga a világ könyvtermelésének a magyar művelődés érdekei szem-

pontjából való áttekintése az, amit fentebb szelekciónak mondtunk — maga a beszerzés, a nemzet könyvraktárainak a jelen s főként a jövő szempontjából való helyesirányú bővítése: olyan, nagy műveltséget és körültekintést kívánó nehéz feladatok, hogy ellátásukat csak jelesen és szakszerűen képzett könyvtármoki kartól várhatjuk, melynek succrescentiájáról rendszeresen gondoskodtunk.

MINDEBBŐL AZ KÖVETKEZIK, hogy a magyar könyvtár-ügy problémái eléggé bonyolultak s annyira egymásbafonódtak, hogy földözgatva nem lehet megoldani őket s csupán nagyvonalú általános rendezésben rejlik segítség. Ez az általános rendezés korántsem érintené a meglévő kereteket s az intézményeknek, melyek érthetően féltve őrzik hagyományaikát és viszonylagos függetlenségüket, (többé-kevésbé a szegénység függetlensége ez) nem kellene káros centralizálástól tartaniok, bár nem tagadjuk s alább még visszatérünk rá, hogy a távoli jövő nagy feladatának változatlanul a Magyar Nemzeti Könyvtár megteremtését kell tekintenünk.

A fejlődés útja — mint mondtuk — a kényszerű könyvtári racionalizálás felé mutat, ami elsősorban az intézmények közt való munkamegosztást jelenti. A kitűzött feladatot csak az egész magyar könyvtári szervezet vállalhatja, egyes könyvtárak nem. Már pedig minden nagy könyvtárunk minden feladatot vállal. Mind a négy könyvtárunk — ha a Széchenyi-könyvtárhoz hozzávesszük a M. N. Múzeum szakgyűjteményeit — mindent gyűjt, ami számára elérhető; a fővárosban négy könyvtár követne azonos célokat, ha dotációval bírná. Nem tehet mást, hiszen mindegyiknek jellege — általános!

Szinte önmagától kínálkozik itt a beszerzés észszerű megosztásának megoldása. A véletlen különös játéka s bizonyára alig védhető meg, hogy akkor, amikor alig van orientalistánk az országban, nem egy, hanem három helyen találunk fontos és nagyértékű keleti kollekciókat. A műtörténész a maga drága és nélkülözhetetlen képeisműveiért nemcsak a nagy könyvtárakba fog elmenni, hanem tanulmányait talán a Szépművészeti Múzeum, esetleg a Nemzeti Múzeum Régiség-tárának pompás gyűjteményeiben fogja csak elvégezhetni. A politikai történet kutatója még rosszabb helyzetben van, mert néki az országgyűlés gazdag könyvtárába is kivételes bebocsáttatást kell kérnie. Szinte minden tudományszakon végig lehetne vezetni ezt az anomáliát — mily időpazarlás ez a kutatónak, mily pénz- és energiapazarlás az állam, a gyűjtemények és a kisszámú tisztviselőkar számára!

A munkamegosztásnak már évek óta megvan a szerve, melyet némiképp kifejlesztve a hazai könyvtárak közti kooperációnak hasznosan szolgálatába lehetne állítani. Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ 1923-ban alakult meg és azóta főként a központi könyvnyilvántartás és nemzetközi könyvcseré terén végez hasznos munkát. Folyóiratjegyzéke eligazít a Magyarországra járó közkönyvtári időszaki publikációk felől, (ezt a fontos útmutatót szélesebb alapon kifejlesztteni és rendszeressé tenni hasznos feladat), nagyobb bibliográfiái — három kötet jelent meg eddig — az utolsó negyedszázad magyar tudományos munkásságát dolgozzák fel tudomány-

szakok szerint. Jó munkát végzett a Központ a magyar könyvkatalogizálási szabályzat megteremtésével is; a szétfolyó rendszerek egyesítése nemcsak tudományosan hasznos, hanem az adminisztrációt is gazdaságosabbá tette. Nem fekszik távol a gondolat, hogy ez a szervezet, mely már tapasztalatokra hivatkozhatik a könyvtárközi munka terén, legyen eszköze a könyvtári munka- és beszerzési feladatok megosztásának is.

Ennek a megosztásnak számos módja képzelhető; mindegyik jó, amely a meglévő erőket gazdaságosabban hasznosítja s több könyvet tesz könnyebben hozzáférhetővé. Megemlítést kíván, hogy a kis dán nemzet érdekes példáját adja a könyvtári kooperációnak. Kopenhága két nagy gyűjteménye — az Egyetemi és a Királyi könyvtár — reáliák és humaniorák szerint osztotta meg egymás közt a gyűjtési feladatokat s a könyvanyag kicserélése is már megindult esztendő előtt. Ha nem is éppen erre az útra, mindenesetre hasonló eljárásra fogunk mi is előbb-utóbb kényszerülni.

Míg a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi-könyvtára még hosszú ideig meg fog maradni öncélú és önálló könyvmúzeumnak, tehát a külföldi könyvanyag terén való kooperáció szempontjából számba kevésbé jó, az Akadémia könyvtárát pedig a dotáció hiánya elsorvadásra ítéli ugyané téren, addig két fejlődésképes intézményünk: a Fővárosi Könyvtár és az Egyetemi Könyvtár kétségkívül hamarosan meg fogják találni beszerzéseik koordinálásának észszerű módjait.

Kettejük közül a Fővárosi Könyvtár hasonlíthatatlanul kedvezőbb helyzetben van s ha a jelek nem csalnak, a jövő év elején elfoglalva új helyiségeit, az ország fővárosa modern, nagylendületű gazdag kölcsönkönyvtárhoz jut. A Wenckheim-palotában az olvasóterem százharmincöt olvasót tud majd befogadni s az iránt sincs kétség, hogy ez a publikum nagyrészt megtalálja itt, amit keres; a könyvtár adatai szerint, az elmúlt esztendőben a F. K. központja 180.000 kötetet bocsátott közönsége rendelkezésére és 10.000 kötetel gyarapította állományát. Ha a feltevés, hogy a központ ebben az új palotában negyven esztendő fejlődés könyvszaporodását lesz képes tárolni, megáll, kétségkívül a legnagyobb várakozásokat fűzhetjük a F. K. új berendezéséhez.

Igen nagy feladatok várnak erre az intézményre a fiókkönyvtárak fejlesztése terén. A főváros nőttön-nő, új s új külvárosi területek népesülnek meg s a szegényebb középosztály az olcsóbb lakásbérű perifériák felé húzódik. Az alsóbb néposztályok értelmi színvonalának emelkedése is szükségessé teszi a fiókkönyvtár-hálózat erőteljes fejlesztését. Míg tíz év előtt a fiókok látogatóinak kezén egy esztendőben 280.000 kötet fordult meg, addig ez a szám a múlt esztendőben 840.000-re emelkedett, vagyis megháromszorozódott; az 1929. évben itt 44.000 kötetel szaporította könyveit az intézmény. Mít lehetne várnunk a Fővárosi Könyvtár fiókjainak munkájától, ha nemcsak kétannyi népkönyvtár állna a közönség rendelkezésére, hanem főként akkor, ha ezek a fiókok tágasabb termekben nyernének elhelyezést, ahol az olvasáson kívül egyéb művelődésterjesztő célokat is lehetne szolgálni! A sportterek és -csarnokok számának szapo-

ritása mellett nem volna szabad megfélekezni ezekről a kis könyvtárakról sem.

Jóval kedvezőtlenebb helyzetben van a múltból gazdag Egyetemi Könyvtár, mely mégis szép haladásról tett tanúságot az elmúlt években. Bár háza a terjeszkedésnek már régen határt szabott s a tér kihasználását elavult rendszerek nehezítik meg, sikerült kutató tudósok számára munkahelyet biztosítani s folyóiratszobáinak újjárendezésével nagy s fontos anyagot közönsége számára könnyen hozzáférhetővé tennie. Ezen az úton csak akkor haladhatna tovább az E. K., ha minden 40.000 kötetét nem kezelné csak egy tisztviselő (a külföldi könyvtárakban egy könyvtárnokra 12—20 ezer kötet esik!) s ha dotációja nemcsak könyvanyagának kiegészítését nagyobb mértékben tenné lehetővé, hanem épületének fejlesztését és tökéletesítését is. A könyvkölcsönzőhelyiségek céljuknak semmiképp sem felelnek meg. Nem fér hozzá kétség, hogy az egyetemi ifjúság s a fővárosi közönségnek tudománnyal foglalkozó része fokozottabb mértékben használná az E. K.-t, ha kényelme érdekében egy s más történhetné. Nem az olvasótömegek harcolják ki maguknak a jó könyvtárat, hanem a kiváló intézmények teremtik meg olvasótömegeiket.

A MAI HELYZETÜKBEN itt néhány szóval jellemzett intézmények üdvös munkaközösségét megteremteni, az ország könyvtárügyét egységben szemlélve, annak nagytávlatú programot jelölni ki: ez a jelen könyvtárpolitikájának feladata. Az elmúlt évek művelődéspolitikáját számos irányban hasznos alkotások jellemzik; a könyvtárügy terén — ha a főváros oly dicséretes tettétől és a Bibliográfiai Központ megalakításától eltekintünk — mindössze szerény „tatarozás” folyt. Tatarozás, mely talán a romlást feltartóztatta, de a fejlődésnek nem mutatott sem utat, sem reményt.

Alig lehet benne kétség s fent már céloztunk rá, hogy a magyar könyvtárpolitika nagy távlatának határán a Magyar Nemzeti Könyvtár fog állni, az az egységes, egyetemes és szuverén országos intézmény, mely már tervében leszámol az utolsó ötven esztendő hibáival s olyként foglalja össze az ország nyomtatott kincseit, hogy egy vagy másfél századra ismét megoldja az elhelyezés és a gyűjtő-módszer problémáit. Az sem kétséges, hogy ilyen nagy feladat nem a Trianont követő első vagy második évtizedre vár. De a szükségét s a gondolatot szem elől téveszteni nem szabad s meg kell találni a viszonyokkal való megalkuvásnak azt a módját, mely a nagy cél felé napról-napra közelít. Ez a mód: céltudatos és egységes nemzeti könyvtárpolitika az intézmények kooperációjával.

BALOGH JÓZSEF